

Академія наук України
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Івано-Франківська обласна державна адміністрація
Прикарпатський університет ім. В. Стефаника

МІЖНАРОДНА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ,

присвячена

75-річчю

ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

1—3 листопада 1993 р.

МАТЕРІАЛИ

м. Івано-Франківськ.

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
ім.І.КРИП'ЯКЕВИЧА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім.В.СТЕФАНИКА

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ,
присвячена 75-річчю
ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ
РЕСПУБЛІКИ
1-3 листопада 1993 р.**

МАТЕРІАЛИ

м.Івано-Франківськ

Відповідальний редактор:
ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО

Літературні редактори:
ЛЮБОВ КІЛІЧЕНКО, ВОЛОДИМИР ПОЛЕК

ОРГКОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

ІВАН ШОВКОВИЙ — голова оргкомітету

ЯРОСЛАВ ІСАЄВИЧ, *академік* — перший заступник голови

ВІТАЛІЙ КОНОНЕНКО, *професор* — заступник голови

ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО, *професор* — науковий коорд.
конференції

ВОЛОДИМИР ГРАБОВЕЦЬКИЙ, *професор* — член орг-
комітету

ВАСИЛЬ ГОРИНЬ, *доцент* — член оргкомітету

ІГОР ІВАНЦЕВ, *доцент* — член оргкомітету

МИКОЛА КУТУТЯК, *доцент* — член оргкомітету

ІГОР ЛЮБІНЕЦЬ, *доцент* — секретар оргкомітету

Секція 1. ЛИСТОПАДОВА (1918 р.) НАЦІОНАЛЬНО- ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ І УТВОРЕННЯ ЗАХІДНО- УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО
(*м. Івано-Франківськ*)

УТВОРЕННЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОД- НОЇ РЕСПУБЛІКИ – ВІКОПОМНИЙ ЧИН УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Український народ століттями вів боротьбу за свободу і неза-
лежність, за свою державність і суверенітет. Ворожі іноземні си-
ли чинили відчайдушний опір цим національно-визвольним
змаганням. Спроба створення у середині XIX ст. державного
осередку на західних землях України теж зазнала краху. XX
століття українська нація зустріла розірваною між загарбника-
ми: Російською і Австро-Угорською імперіями.

Жахливий соціальний, політичний і національний гніт терпів
український народ в умовах іноземного поневолення, а багата
українська земля з її талановитими працьовитими людьми була
перетворена в сировинний придаток, ринок збуту промислових
товарів і капіталів. Гальмувався розвиток продуктивних сил.
Земля, ліси, корисні копалини, залізниці, банки, фабрики і заво-
ди перебували, як правило, в руках іноземних завойовників.

Напередодні нової «весни народів» нависла загроза
цілковитої трагедії для нашого народу. Міністр закордонних
справ Росії, висловлюючи суть антиукраїнської політики двору,
заявляв, що «тепер настав слушний момент, щоб раз і назавжди
позбутися українського руху». М.Грушевський з тривогою пи-
сав: «У всіх ворогів українства з'явилася надія, і навіть певність,
що тепер можна буде задавити українство до решти – в самім
джерелі його, яким уважали вони Галичину, і на всій Україні
Російській». Монархія Габсбургів не дуже відставала від царизму
у пригнобленні українців. Йшла активна підготовка до передачі
Галичини під безроздільну владу польської шляхти. «Над Галичи-
ною повис грізний меч. Тільки російська революція відсунула з
очей австрійських українців сю грізну перспективу», – визнавав
М.Грушевський.

Революція 1917 р. нанесла смертельного удару по російській
монархії й імперії, підірвала могутність усього імперіалістичного
світу. Провалилися плани остаточного придушення ук-
раїнського національно-визвольного руху. Українська Централь-
на Рада проголошує утворення Української Народної Республіки
(УНР), яка стає притягальним центром визвольних змагань ук-
раїнської нації. Центральна Рада вимагає міжнародно-правово-
го забезпечення здійснення віковичних мрій українського

трудовиків. В уряді ЗУНР (ЗО УНР) та УНР були лідери УНТП: Є.Петрушевич – президент УНРади і диктатор, член Директорії, К.Левицький – голова Державного Секретаріату, С.Голубович – державний секретар судівництва, пізніше голова Державного Секретаріату, В.Панейко – державний секретар закордонних справ, І.Куровець – державний секретар суспільного здоров'я, С.Баран – державний секретар земельних справ, Т.Старух – член Президії Трудового Конгресу, С.Федак – міністр фінансів УНР у кабінеті С.Остапенка і т.д. На зовнішній арені молоду державу представляли: С.Витвицький, Р.Перфецький, С.Томашівський, М.Кордуба, О.Луцький та інші.

Таким чином, наведені факти дають підставу ствердити тезу про лідируюче становище УНДП (УНТП) в ЗУНР.

*ІГОР РАЙКІВСЬКИЙ
(м.Івано-Франківськ)*

ПОЛІТИКА УСДП І ЗУНР

Українська соціал-демократична партія (УСДП) з перших днів листопадового зриву домагалась об'єднання українських земель Австро-Угорщини з Україною. «Для нас всіх одна мета, одна ціль, – писав центральний орган УСДП газета «Вперед» – зєдинена, вільна, незалежна Українська Народна Республіка». Разом з тим, «як партія низин українського народу», робітників і малоземельних селян, національне визволення УСДП поєднувала з соціальним. Вона вважала, що «усунути зовсім ... лихо та горе робітників можна лише тоді, коли зміниться... устрій – капіталістичний на соціалістичний», і виступала за ліквідацію приватної власності й усупільнення засобів виробництва. Утворення національної держави, на думку УСДП, є «найближчим етапом до соціалістичної ...», найбільш пригідним тереном до зведення рішачої боротьби між класами», бо «з-за браку національних антагонізмів» у такій державі всі зусилля пролетаріату будуть спрямовані «на боротьбу з капіталізмом». Отже, національну державу УСДП розглядала як «остаточний передсоціалістичний етап» і була прихильницею «попереденної демократичної реалізації соціалізму».

З таких позицій соціал-демократи підтримали утворення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) в листопаді 1918 р. УСДП делегувала до складу Української Національної Ради 7 членів, у т.ч. 4 – з Галичини (Л.Ганкевича, О.Крупку, А.Чернецького і в якості парламентського посла С.Вітика) А.Чернецький став секретарем праці і суспільної опіки в першому уряді ЗУНР – Державному секретаріаті, а С.Вітик членом Виділу УНРади, що отримав функції колективного голови держави. Соціал-демократ С.Вітик був обраний головою Трудового Конгресу в Києві, на якому в січні 1919 р. проголошено злуку

УНР і ЗУНР. Галицька УСДП з метою об'єднання увійшла в тісні стосунки з надніпрянською УСДРП. «Національна боротьба зєднала усі класи та партії під боевий прапор, – пояснювала газета УСДП «Воля», – і соціал-демократія не виломлювалась з-під національної дисципліни. Ми відкидали партійну та класову боротьбу, не відказуючись все таки від критики правительства...» На початку 1919 р. УСДП вже відмовилась прийняти участь в уряді С.Голубовича і на крайовій партійній конференції 28-29 березня 1919 р. в Станіславі виступила проти зволікання із вирішенням соціальних проблем, зокрема аграрної, за утворення єдиного в Україні соціалістичного уряду. На засіданні УНРади 28 березня 1919 р. голова УСДП В.Темницький прямо сказав, що «не можна миритися з Антантою, тільки мусимо йти на ліво...». Соціал-демократи підтримали організацію селянсько-робітничих союзів і рішення про вступ до складу УН Ради 61 делегата селянсько-робітничого з'їзду, що відбувся 30-31 березня 1919 р. у Станіславі.

Після падіння ЗУНР у липні 1919 р. УСДП, за словами газети «Вперед», продовжувала стояти на «позиції безумовного удержання національної єдності Соборної України». Вона засудила орієнтацію еміграційного уряду ЗУНР на чолі з Є.Петрушевичем на Антанту. Один із лідерів УСДП В.Старосольський у грудні 1919 р. заявив: «Ми розійшлися з офіціальним заступництвом галицької України..., остали в опозиції з нашим домаганням безумовного... зєдинення усіх зусиль для оборони нашої державності». Водночас, ставлення УСДП до уряду Радянської України і національної політики більшовиків було в цілому негативним. До підписання весною 1920 р. Варшавської угоди про включення західноукраїнських земель до складу Польщі УСДП підтримувала діяльність уряду С.Петлюри. «Українські уряди, які опинилися за кордоном, – писала газета «Вперед» у січні 1920 р., – повинні прийняти до відома, що вони не є ніякими урядами. Вони в ім'я народної дисципліни повинні схилити голову перед урядом Української Народної Республіки з теперішнім оєдком у Винниці...».

Рубіжною в діяльності УСДП стала конференція 27-28 березня 1920 р. у Львові, яка закликала «до створення одноцільного українського соціалістичного фронту..., щоби, станувши на чисто класовому, пролетарському становищі», порвати «всюку політичну коаліцію і кооперацію з несоціалістичними елементами...». Згідно з рішенням конференції, 30 березня 1920 р. соціал-демократи А.Чернецький, П.Буняк, Л.Ганкевич і С.Пашкевич подали заяву про вихід із членів президії УНРади. З іншого боку, Головна управа УСДП 10 червня 1920 р. ухвалила резолюцію, що «УСДП не може брати на себе відповідальности за всі наслідки цього (Варшавського – І.Р.) договору і тому не ба-

чить можливості для представників УСДП брати участь в уряді УНР». Газета «Вперед» писала, що «завданням українських соціалістичних партій мусить бути ліквідація політики дотеперішнього уряду УНР». УСДП пішла шляхом пошуку іншої орієнтації.

З усталенням польського окупаційного режиму в партію почали масово вступати прихильники Радянської України і здобули в ній більшість. За словами органу УСДП газети «Земля і воля», «одним із головних чинників, що звернули орієнтацію на Радянську Україну – це безперечно українізація... Вона сильно захитала позиції націоналістів..., що мовляв Україною правлять московські комуністи». Під тиском рядових членів знизу УСДП почала орієнтуватись на Радянську Україну. Нарада УСДП 14-15 січня 1922 р. у Львові вперше поставила вимогу про возз'єднання всіх західноукраїнських земель з УСРР і утворення «об'єднаної робітничо-селянської України». Вона стала переломним моментом політичної еволюції. Як писав радикал М. Стахів, «провід УСДП не розумів комуністичної небезпеки, а мабуть був вдоволений, що партія збільшується новим ніби активним «нарибком», не дивлячись на те, що той «нарибок» був комуністичний, а не соціал-демократичний». Під тиском львівської робітничої ради УСДП праве крило керівництва (Л. Ганкевич, П. Буняк, І. Квасниця) в травні 1922 р. покинуло Головну управу.

VІ з'їзд, який відбувся 18 березня 1923 р. у Львові, завершив еволюцію більшості УСДП в ліворадикальний, комуністичний табір, на позиції примату інтернаціонального і соціально-класового. Національне визволення УСДП пов'язала із здійсненням соціалістичної революції та возз'єднанням з Радянською Україною. Партія визнала, що «визволення пролетаріату як із соціальної, так і національної неволи є немислимим в рамках капіталістичного устрою і ... об'єднання всіх українських земель в одну соціалістичну радянську республіку... може наступити тільки після перемоги пролетаріату над буржуазією». Таким чином, УСДП першою в українському політичному таборі порвала з урядом ЗУНР і відкрито перейшла на комуністичні позиції. Вона не змогла до кінця проявити державницький підхід у розв'язанні національного і соціального питань.

*ОЛЕКСАНДР КАРПЕНКО, НАТАЛІЯ КАЛАТІЄВСЬКА
(м. Івано-Франківськ)*

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЗУНР

Національна проблема в Західно-Українській Народній Республіці була надзвичайно актуальною, оскільки ЗУНР була державою багатонаціональною і правильне вирішення її було важливішим завданням молодій республіки. На території ЗУНР

проживало близько 6 млн.чол., в т.ч. українці – 71%, поляки – 14%, євреї – 13%, інші національності – 2%, але фактично (після загарбання Північної Буковини і Румунією, Закарпаття, Чехословаччиною) українці становили 75%, поляки – 12%, євреї – 11%, інші – 2%. Отже, чверть населення становили національні меншини.

Відомо, що за Австро-Угорщини українці та й інші національності терпіли жакхливий соціальний і національний гніт, а тому, борючись за свободу і незалежність, українські політичні партії ставили питання про повну національну рівноправність. І уже 19 жовтня 1918 р. у день проголошення Української держави на землях Австро-Угорської імперії, Українська Національна Рада запропонувала національним меншинам надіслати своїх представників до її складу пропорційно кількості населення.

І листопада, коли Українська Національна Рада взяла владу у свої руки, вона заявила, що гарантує «горожанську, національну і віроповідну рівність», а у програмній декларації від 5 листопада знову підкреслювалося: «Український народ! У створеній тобою державі не буде поневолення нації нацією і не сміє бути поневолення багатших та економічно сильніших над біднішими та економічно слабшими. В Українській державі всі горожани без різниці мови, віри, роду, стану чи полу будуть справді рівні перед законом». Це була справді демократична концепція у розв'язанні національного питання".

У «Тимчасовому Основному законі» від 13 листопада, що визначав конституційні принципи республіки, знову підтверджувалися рівні права всім націям. Власті ЗУНР не тільки гарантували рівність прав національностей, але і втілювали ці принципи у життя. Наприклад, у складі управи міста Станслава було 10 українців, 6 євреїв, 5 поляків, 1 німець, що відповідало співвідношенню національностей в складі населення міста.

Новим проявом вірності демократичним принципам був виборчий закон по виборах Сейму ЗУНР, який забезпечував рівні права усім громадянам, а щоб не допустити ігнорування національних меншин при виборах сейму було передбачено в його складі 33 місця для поляків, 27 євреям, 6 німцям із загальної кількості 226 послів або близько 30% місць для нацменшин.

Для забезпечення їх прав і у виконавчих органах вводилися спеціальні структури влади: секретарство (міністерство) у польських, єврейських і німецьких справах, бо «український народ не хоче уцімляти права національних меншостей, тільки хоче мати їх повноправними і добрими громадянами республіки».

Республіка гарантувала розвиток національної преси, право на користування рідною мовою у школах і державних установах,